

De strijd om het aantal

“Mag het iets meer zijn?”

gepubliceerd: Van Aelst, P., Walgrave, S. (1999), De macht van het getal. Over de symbolische strijd rond betogersaantallen. In: Samenleving & Politiek, 1(6): 24-31.

Wie de actualiteit in onze samenleving volgt, kan er moeilijk om heen: er wordt wat betoogd in België. Bijna dagelijks wordt er in de media bericht over al dan niet massale protestmarsen (meestal) door de Brusselse straten. Zowat iedereen, gaande van witte-balonnen- kinderen tot woedende Europese boeren, doet eraan mee. De vreedzame betoging is het protestmiddel bij uitstek geworden voor het formuleren van eisen of het uiten van ongenoegen. Alle grote naoorlogse conflicten die hun stempel drukten op de Belgische politiek, gingen gepaard met massaal protest en intensieve betogingsgolven: de Koningskwesitie, de Schoolstrijd, Leuven-Vlaams, de Eenheidswet, de Rakettenkwesitie en de Zaak-Dutroux. Uit eigen onderzoekswerk op basis van kranten en rijksarchiefstukken stelden we vast dat het gemiddeld aantal betogingen per jaar in de periode 1990-1997 nog toenam. De nieuwe mondige burger? Historica Gita Deneckere ziet die reeds in 1839. Uit het toenmalige Gentse katoenoproer vloeiden de eerste massademonstraties, *“die expliciet bedoeld waren om de numerieke aanhang en macht van de Gentse arbeiders te laten zien”*. Evenoud als de betoging lijkt de polemiek omtrent de betogersaantallen te zijn. Hoewel betogingen aanzien worden als een legitiem actiemiddel dat volledig is ingeburgerd in de Westerse ‘demonstratie-democratie’, sturen ordediensten en organisatoren na zowat elke betoging totaal verschillende deelnemersaantallen de wereld in. Deze *strijd om het aantal* neemt soms ridicule vormen aan zoals onlangs na een (rechts-conservatieve) betoging tegen de erkenning van nieuwe samenlevingsvormen in Frankrijk. De organisatoren telden maar liefst 130.000 deelnemers in de Parijse straten en de politie ... 7.200 (Le Monde, 10-11-98).

Op zoek naar het verschil

Het aangehaalde voorbeeld waar het aantal van de organisatoren 18 maal groter is dan dat van de ordediensten is een uitzondering. Toch blijkt dat voor de betogingen in de jaren '90 waarbij beide een aantal opgaven, de organisatoren gemiddeld het dubbele claimen dan de rijkswacht. De verschillen komen consequent bij alle soorten betogingen voor, maar zijn met name bij de acties van de nieuwe sociale bewegingen opvallend groot. Dat was reeds zo ten tijde van de vredesbetogingen begin jaren '80. De rijkswacht telde op 23 oktober 1983 120.000 deelnemers de organisatoren 400.000. Dezelfde discrepanties deden zich voor bij de acties tegen de Golfoorlog en de Hand in Hand manifestaties begin jaren '90. Bij de traditionele organisaties lopen de verschillen wat minder ver uiteen. Hoewel, na de Europese boerenbetoging van 22 februari 1999 gaven de ordediensten het cijfer van 30.000 betogers door, de organisatoren spraken van bijna het dubbele of van 50.000 betogers. Zelfs wanneer de ordediensten zelf naar het betogingswapen grijpen circuleren er verschillende aantallen. De betogende ordehandhavers marcheerden eind februari naar eigen zeggen met 3.000 door Brussel, de rijkswachters van dienst telden er 1.200, en Binnenlandse zaken hield het op 800.

Voor de neutrale waarnemer lijken geen van beide cijfers echt betrouwbaar. Er is enerzijds het beeld van de rijkswachter die gewapend met een primitief telraam zicht probeert te krijgen op de ongeordende mensenmassa die voorbijkomt. Anderzijds bestaat het beeld van de organisator die het betogersaantal van de rijkswacht afwacht om er dan minstens een derde bij te kunnen tellen. In deze situatie wordt de pers een soort van scheidsrechter die zich al dan niet zal mengen in het debat. Ofwel krijgt de lezer beide aantallen voorgeschoteld en heeft hij of zij het raden ernaar hoeveel volk er werkelijk aanwezig was. Een andere manier om afzijdig te blijven is gewoon het gemiddelde te nemen, want *“zoals gewoonlijk lag de waarheid ergens in het midden”*. In hun berichtgeving over de Europese boerenbetoging spraken Le Soir en The Times over 40.000 betogers, het gemiddelde van de beschikbare aantallen. De Standaard gaf na politie-rijkswachtbetoging de verschillende aantallen (3000, 1200, 800), maar hanteerde verder het aantal van 2000. Onze data over de aantallen die de kranten weergeven, lijken dit over het algemeen te bevestigen. De aantallen van de rijkswacht bedragen gemiddeld de helft van de organisatoren en drierde van deze van de kranten: gemiddeld 0,75 voor De Morgen en 0,72 voor Le Soir. In het onderzoek van Ulens (1994) over betogen begin jaren '80 bedroegen deze nog respectievelijk 0,49 en 0,56. Wat erop wijst dat aantallen van kranten en ordediensten naar elkaar zijn toe gegroeid. In een aantal gevallen stellen we vast dat de kranten toch partij kiezen door bewust of onbewust één bepaald getal over te nemen. Na de laatste grote anti-racistische manifestatie op 22 maart 1998 telt De Standaard 'bijna tienduizend Belgen en niet-Belgen', terwijl De Morgen opende met '15.000 betogers voor gelijke rechten'. Dezelfde dag verschijnen naar aanleiding van de betoging bijna tegengestelde opinieartikels over stemrecht voor migranten in beide kranten. Op dat moment zijn de betogersaantallen wapens voor eigen gelijk geworden.

Het belang van het aantal

Hoe komt het nu dat deze aantallen zo ver uit elkaar kunnen liggen? Een antwoord op die vraag moet gezocht worden in de eigenheid van de betoging als actiemiddel. Koopmans (e.a) onderscheidt drie soorten van collectieve actiemiddelen: demonstratieve (legale betogingen, meetings, petitities), confronterende (burgerlijke ongehoorzaamheid, blokkades, bezettingen) en gewelddadige (beschadigen van eigendommen tot personen). De kracht van confronterende (en gewelddadige) acties ligt in hun onvoorspelbaar en strijdbaar karakter. De gezagsdragers tegen wie deze acties gericht zijn, worden verrast en weten niet goed hoe te reageren. Media en publieke opinie zullen de acties opmerken indien ze over voldoende attractiviteitswaarde of stoorvermogen beschikken. Hoeveel Greenpeace militanten zich aan de poort van een kerncentrale hebben vastgeketend is van ondergeschikt belang. Bij demonstratieve acties daarentegen is de omvang van de actie het cruciale element in de beoordeling ervan. Door hoeveel mensen worden deze eisen gedragen?

Ten eerste is dit belangrijk naar overheid en politiek toe. Betogen is in essentie op straat komen met zoveel mogelijk mensen, juist om te laten zien dat er veel mensen voor of tegen iets zijn. In een democratische samenleving is elke betoger een potentiële kiezer die men kan winnen of verliezen. Zeker als je weet dat voor elke betoger een mogelijk veelvoud aan kiezers de betogingseisen stilzwijgend onderschrijven¹. De invloed op de politiek loopt in het geval van de betoging echter meestal onrechtstreeks via de media. Hoe meer aandacht van pers en televisie, hoe meer mensen er bereikt worden, hoe kleiner de kans wordt dat besluitvormers de betogingsvragen kunnen negeren. Om van deze pers aandacht te kunnen genieten lijkt de betogingsomvang het doorslaggevend criterium. Dit bleek uit eigen onderzoek en wordt bevestigd door gelijkaardige studies in Frankrijk en de VS. Hoe groter de betoging, hoe groter de kans om in een of meerdere media te worden vermeld. Ook andere criteria zoals het thema of het actualiteitsgehalte van de betoging spelen een rol, maar blijven ondergeschikt aan de macht van het aantal (Fillieule, 1996; Mc Carthy e.a., 1996).

Daarnaast is dit ook belangrijk voor het ontstaan of voortbestaan van de organisator. Een organisatie die een succesvolle mobilisatie op poten kan zetten, scoort bij zijn achterban en versterkt zijn positie als drukkingsgroep. Wanneer er echter weinig volk komt opdagen, of minder dan op voorhand gehoopt en gedacht, dan is dat een ramp. De politieke impact zal beperkt zijn en door een mislukte betoging zelfs afnemen in plaats van gelijk te blijven; de media zullen afhaken en de organisator of beweging minder belangrijk achten en zijn of haar 'nieuws waarde' zal dalen; de mobilisator zelf zal met interne moeilijkheden af te rekenen

¹ Klandermands (1987) toonde aan dat hoewel er 'slechts' 4% van de Nederlanders deelnam aan de grote anti-rakettenbetoging in Den Haag, 74% van de bevolking de eisen van de manifestatie onderschreven.

krijgen, met minder gemotiveerde leden en afhakende kaders, met een dalende mobilisatiekracht. De perceptie van het aantal betogers is voor een protestbeweging dus heel erg belangrijk. In een aantal gevallen bepaalt het zelfs haar gewicht. Dit was duidelijk merkbaar bij de teloorgang van de golf van witte marsen die de publieke opinie de indruk gaf dat de witte beweging dood was. Politici voelen dat aan en stellen zich anders op tegen de betrokken beweging. Pas als de wind uit de mobilisatiezeilen is durft men de beweging tegenspreken, in een latere fase zelfs marginaliseren.

Ten slotte zouden we nog een eerder psychologisch argument naar voren willen schuiven, nl. de angst voor de massa. Gustave Le Bon (1895) verwees reeds naar de massa als een gevaarlijke menigte waar individuen worden overgeleverd aan hun primitieve instincten. Dit beeld stamt uit de tijd van het massale arbeidersprotest van waaruit een ongekende dreiging uitging. Na de Witte Mars heeft het beeld van de massa wellicht nog weinig gemeenschappelijk met Le Bon's invulling, maar de fascinatie is er allicht niet kleiner door geworden. De dag na de Witte Mars liet het Laatste Nieuws zich zelfs verleiden tot een ode aan de mensenzee die op straat gekomen was (*"Mooi is de massa ..."*). De massa is de essentie van een manifestatie. Voor wie hierop aanspraak wil maken is het betogingsaantal een noodzakelijke voorwaarde. Een organisator die 2.500 deelnemers verwacht en achteraf kan spreken over vele duizenden betogers verwijst impliciet naar het oneindige karakter van de mensenmassa. Of om het met de woorden van Elias Canetti (1960) te zeggen: *"... de massa voelt zich nooit verzadigd. Zolang er nog één mens is die niet door haar is opgeslokt, toont ze eetlust."*

Tellen en tellen is twee

Laten we de telmethodes van de verschillende instanties eens van naderbij bekijken. Zowel politie als rijkswacht steunen in hoofdzaak op twee informatiebronnen. Vooreerst wordt gekeken naar de transportmiddelen die de betogers gebruiken. Het aantal ingezette autocars en treinwagons worden vermenigvuldigd met een vaste coëfficiënt. De schatting van de mensen die op eigen kracht komen is vaak veel moeilijker. Dit verklaart ook waarom bij betogingen die uitgaan van een sterke organisatie de verschillen vaak lager liggen. Tijdens de betoging voor betere sociale uitkeringen in september 1998 voorzagen ACV en ABVV, geflankeerd door mutualiteiten en gepensioneerde verenigingen, hun leden van het nodige (gratis) vervoer. Alle Vlaamse en Waalse kranten spraken eensgezind over 25.000 tot 30.000 betogers. De herkomst van de aantallen werd verder niet gespecificeerd wat er wellicht op wijst dat organisatoren en ordediensten het voor een keer met elkaar eens waren. Veelal verloopt de organisatie minder centralistisch en is deze methode onbruikbaar. Daarom rekenen ordediensten op eigen tellingen tijdens de betoging zelf. Vanop een 'strategisch' punt op het parcours wordt gewerkt met een eenvoudig mechanisch teltoestel. Telkens een rij betogers passeert, volstaat een druk op de knop. Achteraf wordt dit aantal vermenigvuldigd met de geschatte rijbreedte. Volgens Lucien Vermeir van de Brusselse politie komt men op deze

manier tot een ietwat ruwe maar betrouwbare schatting. De kleine schommelingen die tussen de verschillende corpsen worden vastgesteld zijn eerder te wijten aan het vaak onregelmatig verloop van een betoging. Sommige betogers haken vroeger af terwijl andere een eigen versie van het betogingsparcours afwerken. Men geeft toe dat in bepaalde extreme gevallen deze methode niet toepasbaar is. Harde aanwezigheidscijfers na de Witte Mars zijn uitgesloten vermits vele mensen nooit in beweging zijn geraakt en dus moeilijk geteld konden worden. Een momentopname via luchtfotografie lijkt in deze de enige, maar misschien wat vergezochte oplossing.

De telmethoden van de organisatoren verschillen in principe niet sterk met deze van de ordediensten. Paul Janssen van VAKA bevestigde ons dat bij grotere betogingen zij zelf telploegen voorzien, die net als bij rijkswacht of politie strategisch staan opgesteld. Sterk uitgebouwde 'mobilisatie-machines' zoals de vakbonden tellen ook wel eens zelf, maar rekenen eerder op de informatie van hun onderafdelingen. Hoeveel mensen hebben ingeschreven, hoeveel bussen worden ingelegd? Deze aantallen worden vooraf aan de ordediensten doorgespeeld en na de betoging geverifieerd. De nauwere samenwerking met de ordediensten verklaart volgens Patrick Wirix van het ACV waarom de deelnemersaantallen de laatste jaren minder sterk verschillen: *'Rijkswacht en politie zien in dat onze aantallen geen propagandamateriaal zijn, maar deulitmaken van een strakke organisatie. De betrouwbaarheid van de rijkswachtaantallen is daardoor toegenomen, wat ook blijkt uit de houding van de pers'*. Bij meer spontane betogingen of bij acties die samen met andere organisaties worden opgezet willen de aantallen nog wel eens de tegengestelde richting uitgaan. Zo telde de rijkswacht op de Mars voor Werk (maart '97) 22.500 deelnemers, de aantallen van de vakbonden schommelden net als die van de meeste kranten rond de 70.000. Nochtans werd dit aantal bekomen op basis van de klassieke methode (rijen tellen op vastpunt). Een misstapje van de betrokken rijkswachters?, volgens Wirix werd dit achteraf (informeel) ook toegegeven.

In de strijd om het aantal halen de organisatoren nog wel andere methoden aan om hun versie van de feiten kracht bij te zetten. Marius Dekeyser van Hand in Hand bestreed na de grote anti-racistische manifestatie van 1994 met klem het politiecijfer van 25.000. Als je weet dat: volgens een oude politieregel dit bezet parcours goed is voor 25.000 deelnemers, men 45 min. nodig heeft om het traject af te leggen, en bovendien bijna 3 uur na de eerste starter de laatste manifestanten vertrokken. Dan betekent dit dat het traject 4 maal door het rijkswachtcijfer is afgelegd (Devisch, 1994). Deze methode van tijd en afstand is natuurlijk enkel betrouwbaar indien het parcours vrij geordend wordt afgelegd. Iets wat zoals reeds gezegd geen sinecure is bij een betoging. Tijdens de Europese boerenbetoging droegen alle deelnemers een sticker van het organiserende COPA. Volgens afgevaardigde Stef Swinnen werden er twee weken op voorhand 30.000 gedrukt. Op het laatste moment werden er nog 4000 bijgemaakt en 5000 (datumloze) uit de kelders gehaald. Op de dag zelf liepen er nog 6000 Fransen zonder sticker en bleek dat de Duitsers er zelf 5500 bijgemaakt. Geen waterdichte bewijsvoering, maar

volgens Swinnen wel een indicatie voor het feit dat het verwachte aantal en rijkswacht cijfer van 30.000 ruim werd overschreden.

De meest verregaande tel poging die tot hiertoe werd ondernomen komt uit Frankrijk. De eerder aangehaalde opposanten van het *pacte civil de solidarité* (PACS) lieten bij hun laatste betoging door enkele ingenieurs een 'foto-elektrische' telmachine plaatsen. De organisatoren wilden daarmee nieuwe onderschattingspogingen (zie supra) vermijden: "*Nous voulons montrer que nous sommes bien plus nombreux que ne le disent les médias*". Nadat 98.271 mensen het elektronische telsysteem gepasseerd hadden, verklaarden de organisatoren dat er 200.000 mensen aanwezig waren (Le Monde, 2-02-99). Deze verdubbelingsstrategie blijkt nog aan te slagen ook want hoewel in Le Monde werd gesproken van 100.000 deelnemers namen (buitenlandse) kranten zoals De Standaard en The Times het aantal van de organisatoren over. Bijkomend onderzoek naar de werking van de elektronische telmachine, de argumentatie van de organisatoren voor de verdubbeling van hun aantal, en de positie van de pers kan misschien meer duidelijkheid brengen, maar vooralsnog werd weinig objectiviteit aan de discussie toegevoegd.

Wie schiet er met spek?

Volgens Lucien Vermeir van de Brusselse politie werden er tijdens de Europese boerenbetoging 531 autocars geteld, Stef Swinnen van COPA beweert dat er 734 bussen werden ingelegd. Wiens cijfer ligt het dichtst bij de waarheid? Een antwoord op deze concrete vraag lijkt uitgesloten. Over het algemeen zijn we toch eerder geneigd de cijfers van de ordediensten te volgen. De argumentatie hiervoor kwam eigenlijk al in het artikel aanbod.

Ten eerste is het belang van het aantal het grootst voor de organisatoren. Zij moeten indruk maken op de beleidsmakers, de media en vooral hun eigen achterban. Zolang de grenzen van de geloofwaardigheid niet worden overschreden, heeft de organisator alleen maar voordelen bij een hoger betogersaantal. Het belang van de ordediensten bij een lage opkomst lijkt minder aantoonbaar. Men kan de rijkswacht aanzien als de vertegenwoordiger van de overheid die veelal het voorwerp van protest uitmaakt. Een visie die echter moeilijk hard kan gemaakt worden. Zeker als je weet dat de grote meerderheid van de betogingen niet langer 'systeemondergravend', maar eerder 'beleidsbevragend' zijn. Het gebeurt meermaals dat politici van allerlei strekkingen mee opstappen. Bovendien leidt slechts een kleine minderheid van de betogingen tot geweld of repressief optreden van de ordediensten. Betogingen zijn in hoge mate geïnstitutionaliseerd en worden niet langer als staatsgevaarlijk beschouwd. Dit blijkt uit de houding die de ordediensten t.a.v. het protest aannemen. Men gaat doorgaans kiezen voor onderhandeling en samenwerking met de demonstranten boven een meer repressieve aanpak. Volgens onderzoek in verschillende Westerse landen zijn deze nieuwere vormen van *protest policing* een mede-oorzaak in de toename van het aantal (vreedzame) protestacties (Della Porta, 1995, Fillieule, 1997, Mc Phail e.a., 1998).

Daarnaast werd gekeken naar de verschillende telmethodes. Bij gebrek aan verfijndere technieken lijkt het eenvoudig tellen van de rijen door rijkswacht en politie verloopig de beste optie. Daarbij zullen de ordediensten het aantal zeker niet overschatten en eerder wat aan onderschatting doen, bevestigt ook Standaardjournalist Antoon Wouters. De grotere expertise en ervaring op dit vlak pleiten echter in het voordeel van de politiediensten in vergelijking met organisatoren die op gelijkaardige manier te werk gaan. De resultaten van deze tellingen blijven echter schattingen, waarbij verschillen en vergissingen (Mars voor Werk?) haast onvermijdelijk zijn.

Het tellen van betogers blijft iets weg hebben van een psychologisch spel, waarbij de spelers wel objectiviteit claimen, maar vaak noodgedwongen moeten goochelen met cijfers. Voor een organisator die op basis van eigen gegevens vermoedt dat het aantal betogers 25% hoger ligt dan opgegeven door de rijkswacht kan niet anders dan er 50% bij te doen. Hij of zij weet immers toch dat zelfs de meest neutrale toeschouwer het gemiddelde zal nemen. De oplossing voor de strijd om het aantal lijkt ons inziens nochtans eenvoudig. Trek de samenwerking tussen politiediensten en organisator verder door en vorm gemengde telploegen. Op uitzondering van een lawaaietoging door anarchisten gewapend met potten en ijzeren staven lijkt deze optie ons realistisch. In afwachting kan u misschien voor alle zekerheid zelf gaan tellen?